

Τα ξημερώματα της 20ης Μαΐου 1944 οι Εβραίοι της Κρήτης συνελήφθησαν από τον γερμανικό στρατό κατοχής (Βέρμαχτ). Οι περισσότεροι απ' αυτούς ζούσαν στην εβραϊκή συνοικία, δηλαδή στα τετράγωνα μεταξύ των οδών Κονδυλάκη, Σκούφων, Πόρτου και Ζαμπελίου, στην Παλιά Πόλη των Χανίων. Υπήρχαν όμως και Εβραίοι κάτοικοι εκτός Εβραϊκής, στη Χαλέπα, τα Δικαστήρια, τη Σπλάντζια και σε άλλες γειτονιές. Συνελήφθησαν και αυτοί και, μαζί με το κονβόι οχημάτων από την Παλιά Πόλη, μεταφέρθηκαν στις φυλακές της Αγυιάς. Κρατήθηκαν εκεί σε απάνθρωπες συνθήκες, όπως έχουν περιγράψει φίλοι τους (μη Εβραίοι/Χριστιανοί) που προσπάθησαν να επικοινωνήσουν μαζί τους. Πολλοί δεν είχαν τι να φορέσουν πέρα από τα ρούχα με τα οποία βρέθηκαν την ώρα της σύλληψής τους.

Από την Αγυιά μεταφέρθηκαν στο Ηράκλειο με φορτηγά, όπου αρχικά κρατήθηκαν στη Στοά Μακάσι, μέσα στα Ενετικά Τείχη της πόλης. Στη συνέχεια αναγκάστηκαν να επιβιβαστούν στο υπό ναζιστική σημαία, επιταγμένο πλοίο, Τάναϊς, μέσα στο οποίο βρίσκονταν επίσης ντόπιοι αντιστασιακοί και Ιταλοί αιχμαλώτοι πολέμου. Το πλοίο είχε προορισμό τον Πειραιά, απ' όπου οι Εβραίοι της Κρήτης θα μεταφέρονταν πιθανότατα με τρένα στο Αουσβιτς, ακολουθώντας την πορεία των συλληφθέντων Εβραίων από την υπόλοιπη Ελλάδα, ενώ οι υπόλοιποι Κρήτες, μαζί με τους Ιταλούς, θα κατέληγαν σε άλλα ναζιστικά στρατόπεδα κράτησης.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΝΑΥΑΓΙΟΥ

Για αρκετά χρόνια δεν ήταν σαφείς οι λεπτομέρειες σχετικά με τις τελευταίες ώρες του Τάναϊς και την τύχη των ανθρώπων που επέβαιναν στο πλοίο. Αυτό που είχε γίνει γνωστό ήταν ότι το σκάφος βυθίστηκε κι ότι όλοι είχαν πνιγεί. Τα νεότερα στοιχεία που πρόσφατα γνωστοποιήθηκαν από τα αρχεία του Foreign Office στο Λονδίνο μας δίνουν περισσότερες λεπτομέρειες: Το Τάναϊς απέπλευσε από το λιμάνι του Ηρακλείου λίγο μετά τη δύση του ηλίου, στις 8 Ιουνίου 1944, με πλήρωμα 12 ατόμων. Στις 02:31 π.μ., το πλοίο εντοπίστηκε από το βρετανικό υποβρύχιο HMS Vindid να πλέει νότια της Σαντορίνης συνοδεία γερμανικών περιπολικών σκαφών (μεταξύ αυτών ήταν το ιστιοφόρο «Ηρα»). Στις 03:12 π.μ. το βρετανικό υποβρύχιο πυροδότησε τέσσερις τορπίλες εναντίον του πλοίου, με δύο να βρίσκουν το στόχο τους. Το Τάναϊς βυθίστηκε μέσα σε λιγότερο από 15 λεπτά. Κανείς από τους αιχμαλώτους δεν σώθηκε. Ο ακριβής αριθμός των αιχμαλώτων δεν είναι γνωστός, με τις σχετικές αναφορές να κυμαίνονται μεταξύ 500 και 1000 ατόμων. Σε γερμανικό έγγραφο, πάντως, που παραδίδεται στο Das Historische Marinearchiv, αναφέρονται 492 ψυχές. Σύμφωνα πάλι με τον Δημήτριο Μαυριδερό, τότε έφορο της «Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρίας Ελλάδος», οι Εβραίοι της Κρήτης που πνίγηκαν μέσα στα αμπάρια του πλοίου ήταν γύρω στα 300 άτομα, οι Χριστιανοί αντιστασιακοί 48 και οι Ιταλοί αντιφασίστες 112. Τα τελευταία στοιχεία της ιστορικής έρευνας που βρίσκεται σε εξέλιξη δείχνουν ότι ο αριθμός των Εβραίων στο πλοίο ήταν 262 άτομα. Οι μόνοι επιζώντες από το Τάναϊς ήταν τα μέλη του πληρώματος, δηλαδή οι Γερμανοί αλλά και οι Έλληνες που εργάζονταν μέσα στο πλοίο. Μετά τη λήξη του πολέμου, μάλιστα, διεξήχθη στην Αθήνα ναυτικό δικαστήριο για την τραγωδία του Τάναϊς, στο οποίο το παρόν έδωσε μόνο ένας από τους Έλληνες που συναποτελούσαν, μαζί με τους Γερμανούς, το πλήρωμα του πλοίου. Οι υπόλοιποι δεν εμφανίστηκαν, πιθανότατα εξαιτίας του φόβου ότι θα κατηγορούνταν και θα καταδικάζονταν ως συνεργάτες των Ναζί.

Η ΕΞΟΛΟΘΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Με τον παραπάνω τραγικό τρόπο εξολοθρεύτηκε σχεδόν εξολοκλήρου η ιστορική εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης, μετά από πολλούς αιώνες συνεχούς παρουσίας της στο νησί (ήδη από την ελληνιστική εποχή). Τα ελάχιστα μέλη της που σώθηκαν ήταν αυτά που πριν από τη μοιραία ημέρα της σύλληψης, τον Μάιο του 1944, είχαν διαφύγει στην Αθήνα και κρύβονταν σε σπίτια Χριστιανών, ενώ έχουμε και μαρτυρία διαφυγής και επιβίωσης μέσα στην πόλη των Χανίων.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Η σύγχρονη ιστορική έρευνα διαθέτει κάποιες πολύτιμες μαρτυρίες, γραπτές και προφορικές, για τα γεγονότα της εποχής εκείνης. Χαρακτηριστική είναι, για παράδειγμα, η αφήγηση της Χανιώτισσας Κατίνας Συγγελάκη, η οποία ζούσε στην εβραϊκή συνοικία των Χανίων, πιθανότατα στην οδό Σκούφων, πίσω από τη συναγωγή Ετς Χαγίμ, και υπήρξε μία από τους μάρτυρες της σύλληψης των Εβραίων της Κρήτης από τους Γερμανούς:

«Τελειώσαμε το μάθημα κι επιστρέψαμε μαζί στην αγαπημένη μας γειτονιά, κουβεντιάζοντας στο δρόμο για το σχολείο, τα διαγωνίσματα που θα είχαμε, και τα μαθήματά μας. Αργότερα το ίδιο απόγευμα οι δύο μου φιλενάδες (Εβραιοπούλες των Χανίων, πιθανότατα επρόκειτο για τη Σάρα και τη Τζουντίνα Κούνιο), και οι δύο ορφανές, ήρθαν στο σπίτι μου. Η αδερφική αγάπη που είχαμε η μία για την άλλη θα μείνει για πάντα μέσα μου. Είχαν και οι δύο πολύ καλή διάθεση εκείνο το βράδυ και γελάσαμε πολύ. Γύρω στις 9 το βράδυ έφυγαν και όλοι πήγαμε ήρεμα για ύπνο. Τα ξημερώματα σηκωθήκαμε από τα κρεβάτια μας από τσιριχτές φωνές και δυνατά χτυπήματα. Στην αρχή όλοι νομίσαμε ότι επρόκειτο για κάποια στρατιωτική απόβαση

που είχε συμβεί, αλλά στη συνέχεια με λύπη ανακαλύψαμε την τρομακτική πραγματικότητα. Ένα τάγμα των δυνάμεων κατοχής είχε περικυκλώσει τη μικρή μας γειτονιά και με έναν τρομερό και βίαιο θόρυβο ξεσήκωναν όλους τους Εβραίους από τα σπίτια τους. Τους επέτρεψαν να πάρουν μαζί τους μόνο τα απολύτως απαραίτητα από ρουχισμό και τρόφιμα, τα οποία θα τους αρκούσαν για οχτώ ημέρες.

Τι στιγμές τρόμου και αγωνίας! Αναγκάστηκαν (οι Εβραίοι) να φύγουν, να αφήσουν τα σπίτια τους, τις δουλειές τους, τα μαγαζιά τους και τους αγαπημένους τους φίλους. Έχασαν μέσα σε δέκα λεπτά όλα όσα είχαν κατορθώσει μέσα από σκληρή δουλειά και τον ιδρώτα τους. Ήταν όλοι τους σκληρά εργαζόμενοι άνθρωποι και τώρα ξαφνικά βάδιζαν προς το λιμάνι κουβαλώντας στις πλάτες τους κάποια πενιχρά υπάρχοντα, φεύγοντας σα φυλακισμένοι. Οι «γενναίοι» στρατιώτες που τους οδηγούσαν φώναζαν με ενθουσιασμό για τη νίκη τους, επί ενός άμαχου πληθυσμού πολιτών, 300 περίπου ατόμων.

Μέσα σε λίγα μόλις λεπτά είχαν όλοι τους συγκεντρωθεί στους δρόμους. Αντί να γιορτάζουν την αργία του Σαββάτου στη μικρή τους συναγωγή (ΕτςΧαγίμ), τους έσπρωχναν έξω από τη γειτονιά τους μοχθηροί στρατιώτες. Δε μπορώ να σας περιγράψω το τραγικό θέαμα του αποχαιρετισμού μας. Είχαμε ζήσει μαζί για τόσα πολλά χρόνια. Αυτή ίσως θα ήταν η τελευταία φορά που θα τους βλέπαμε, και η θλίψη ήταν πιο έντονη επειδή η ζωή τους επρόκειτο να γίνει τώρα πιο σκληρή. Έφευγαν όλοι τους κι σε μας, τους γείτονές τους, δεν μας επιτρέπεται να τους βοηθήσουμε με κανέναν τρόπο. Η φίλη μου, αυτή που ήταν τόσο καλή μαθήτριά στο σχολείο, τώρα με συγκινούσε απευθύνοντάς μου μια παράκληση μέσα από το πλήθος:

‘Κατίνα, σε παρακαλώ, τα βιβλία μου! Πες αντίο στο σχολείο, στις φίλες μου εκεί – πες αντίο από εμένα!’»

Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

Η «επόμενη μέρα» της τραγωδίας στα Χανιά υπήρξε όμοια με την επόμενη μέρα σε πολλούς τόπους που βίωσαν αυτή την ιστορική (και παράλογη) στιγμή. Είτε στην Ελλάδα, είτε στην λοιπή Ευρώπη.

Η συνθήκη έχει ως εξής: τα ξημερώματα εκείνης της μέρας, αιφνιδίως και μέσα σε λίγα λεπτά, διαδραματίστηκε ένα γεγονός βίαιης εγκατάλειψης και εκκένωσης χανιώτικων σπιτιών από τους/τις κατοίκους τους. Ενήλικες και παιδιά, με μια πρόχειρη τσάντα στο χέρι με τα «απαραίτητα» μόνο, και γεμάτοι τρόμο όλοι και όλες από το βίαιο ξύπνημα και από την αίσθηση του αγνώστου που επικείται -φυγή προς τα πού; Ήταν μακραίωνη η συνύπαρξη των ανθρώπων και των οικογενειών σε επίπεδο γειτονιάς. Όλοι ντόπιοι Κρητικοί, είτε Χριστιανοί είτε Εβραίοι, συνέθεταν (συνάμα με άλλες πληθυσμιακές ομάδες) την τυπική εικόνα της Μεσογειακής γειτονιάς, του Μεσογειακού αστικού χώρου, για πολλούς αιώνες, μέχρι την απότομη και οριστική διακοπή της μέρας αυτής μέσα στο 2ο παγκόσμιο πόλεμο.

Όταν ένας πληθυσμός στοχοποιείται και αφανίζεται μέσα σε καθεστώς βίας, αυτό που συμβαίνει σε επίπεδο θεσμικό, είναι να καταγραφεί μειωμένος αριθμός κατοίκων. Αυτό όμως που συμβαίνει σε επίπεδο βίωσης της καθημερινότητας είναι πολύ διαφορετικό: τα σπίτια αδειάζουν από τους ανθρώπους τους μέσα σε διάστημα λεπτών. Το υλικό κομμάτι μένει ανέπαφο. Κάποιες πόρτες μένουν μισάνοιχτες, τα κρεβάτια ξέστρωτα από το απότομο ξύπνημα. Το νοικοκυριό αφήνεται σαν σε στιγμή που παγώνει η εικόνα της οθόνης.

Όλος αυτός ο υλικός κόσμος, σημαδεμένος από τις ψυχές των ανθρώπων που τον έφτιαξαν και τον βίωσαν, αλλά χωρίς πια τις ψυχές αυτές μέσα, είναι τώρα αναμενόμενα ευάλωτος και σε διαδικασία άμεσης μεταμόρφωσης. Το τοπίο αλλάζει, σε άλλα σπίτια άμεσα, σε άλλα σταδιακά. Σε τέτοιες στιγμές ξεδιπλώνεται όλη η γκάμα της ανθρώπινης ψυχολογίας των γειτόνων και των ντόπιων κατοίκων: από σοκ, θλίψη, και νοσταλγία, μέχρι ανασφάλεια, φθόνο, ή ζήλεια. Η αίσθηση ότι ο «διπλανός» μου έχει φύγει, παράγει μεγάλη αμηχανία, ερωτηματικά, και φόβο, αλλά και κρυφή επιθυμία «να μπω μέσα να δω τι έγινε». Όταν αυτά ξεπερνιούνται, συχνά εμφανίζονται πρακτικές «λεηλασίας» στους ντόπιους πληθυσμούς ιστορικά (αφαίρεση/αρπαγή αντικειμένων της εγκαταλελειμμένης περιουσίας, και λοιπών περιουσιακών στοιχείων), ή και αυθαίρετη κατάληψη της ξένης κατοικίας και εγκατάσταση σε αυτήν. Η μοίρα των εβραϊκών περιουσιών είναι γνωστή στην Ευρώπη, και καταγεγραμμένη στη βιβλιογραφία, διδάσκει δε πλέον και στα ελληνικά πανεπιστήμια.

“ΗΧΗΡΕΣ” ΑΠΟΥΣΙΕΣ

Όμως αυτό που αξίζει εδώ περισσότερο να τονισθεί, ξεφεύγει από το «εβραϊκό». Η επόμενη μέρα, η κάθε επόμενη μέρα που ανήκει σε τέτοια συνθήκη, περιέχει όλα τα σενάρια: η γειτόνισσα ή ο γείτονας, που κοίταζαν κρυφά την σύλληψη από το παράθυρο, μια και απαγορευόταν να ανοίξουν την πόρτα (και άρα να αποχαιρετήσουν, αν ήθελαν), αντιμετώπισε την απουσία των «διπλανών» ανθρώπων με ανάλογο τρόπο που βίωνε και την παρουσία τους. Είτε κρατώντας τις αποστάσεις, είτε με διαθέσεις αφοσίωσης στο κοινό βίωμα του παρελθόντος με τον Άλλο, είτε με διαθέσεις κτητικότητα και εξαφάνισης της μνήμης αυτής.

Πολλοί και πολλές Χανιώτες και Χανιώτισες έκλαψαν, κρυφά και φανερά, για την απώλεια της γειτόνισσας, της συμμαθήτριάς, του συναδέλφου στη δουλειά, των φίλων, των αγαπημένων... (Μέχρι σήμερα μάς μιλάνε, όσοι και όσες έμειναν. Δεν είναι εύκολο να ακούς μια τέτοια αφήγηση).

Πολλοί και πολλές, όπως σε πλείστα άλλα μέρη του πλανήτη, αφαίρεσαν και οικειοποιήθηκαν πράγματα από την περιουσία του Άλλου (Κάποια σπίτια κυριολεκτικά άδειασαν).

Άλλοι κατοίκησαν σε αυτή την περιουσία εν γνώσει τους. Άλλοι κατοίκησαν στα άδεια πλέον, ακατοίκητα σπίτια της γειτονιάς, χωρίς να γνωρίζουν το γεγονός (Εγκαταστάθηκαν εκεί αργότερα ερχόμενοι από το χώρο της κρητικής υπαίθρου, από τα χωριά –τους παραχωρήθηκαν τα οικήματα).

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ

Πολιτισμικά και δημογραφικά, η γειτονιά άλλαξε ριζικά. Η πόλη στο σύνολό της, όχι τόσο –ήταν μια μικρή ομάδα του

πληθυσμού οι Εβραίοι πλέον, σε σχέση με τους προηγούμενους αιώνες. Σε επίπεδο γειτονιάς όμως (και εδώ μιλάμε για γειτονιές του ενετο-οθωμανικού λιμανιού των Χανίων κυρίως) είχαμε πλήρη αλλαγή σκηνικού, αν όχι από τις επόμενες μέρες, όμως σίγουρα σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο.

Ακόμα και το κτίριο της Συναγωγής είχε παρόμοια μοίρα. Στα επόμενα χρόνια καταλήφθηκε και κατοικήθηκε από διάφορους ανθρώπους (κυρίως η φτώχεια τότε στην γειτονιά), λερώθηκε, καλύφθηκε με στρώματα χρώματος, έγινε χώρος για παραγωγικά ζώα, ενώ μέχρι τα πρόσφατα χρόνια ήταν ορατές οι απλώστρες μπουγάδας των οικογενειών που έμεναν μέσα.

Έσβησε η ιστορία.

Η σιωπή των μεταπολεμικών χρόνων είναι παγερή, αλλά βεβαίως εξηγείται ιστορικά. Εξηγείται και από το φόβο, και από την ιδεολογία, και από διάφορες ιστορικές αναγκαιότητες. Στη διαδρομή αυτή, οι άνθρωποι μαθαίνουν να ξεχνούν, αλλά και αποφασίζουν να ξεχνούν. Όμως δεν έχει νόημα να καλλιεργηθεί η ενοχή για το παρελθόν αυτό, αλλά η γόνιμη σχέση μαζί του. Το κοινό βίωμα, και η μνήμη του, έχουν την εκπληκτική ιδιότητα να μετατρέπουν το δογματισμό και το φόβο σε δυνάμεις θετικές για τη συνύπαρξη.

ΣΥΝΤΗΡΩΝΤΑΣ ΤΗ ΜΝΗΜΗ

Σε ανάμνηση της τραγικής απώλειας της εβραϊκής κοινότητας των Χανίων τον Ιούνιο του 1944, τελείται κάθε χρόνο μνημόσυνο μέσα στο χώρο της Συναγωγής Ετζ Χαγίμ, στην Παλιά Πόλη, στη διάρκεια του οποίου διαβάζεται η λίστα με τα ονόματα των θυμάτων. Προηγείται τελετή μνήμης και επιμνημόσυνη δέηση για όλα τα θύματα της τραγωδίας, στο μνημείο των θυμάτων του Τάναϊς στο Κουμ Καπί (Πύλη της Άμμου), παρουσία του επισκόπου Κυδωνίας και Αποκορώνου, του Ραββίνου των Αθηνών και του εκπροσώπου της καθολικής εκκλησίας. Το 2024 πρόκειται να πραγματοποιηθούν εκδηλώσεις μνήμης για την 80η επέτειο από τη βύθιση του Τάναϊς.

Άρθρο των ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΗ, κοινωνικής ανθρωπολόγου, Παν/μιο Θεσσαλίας και Συναγωγής Χανίων Ετζ Χαγίμ & ΑΝΙΑΣ ΤΣΟΥΚΜΑΝΤΕΛ, ιστορικού/διοικητικής διευθύντριας, Συναγωγής Χανίων Ετζ Χαγίμ.

ΠΗΓΗ: [ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ, 23.8.2022](#)